

DVA TERTULIJANOVA NAČELA U KATEKUMENSKOM PASTORALU

Alojzije HOBLAJ

Riječ je o dva poznata Tertulijanova načela. Dok jednim načelom Tertulijan ističe da je ljudska duša po naravi kršćanska — »anima humana naturaliter christiana«¹, u drugom tvrdi da se kršćanima ne rađamo, nego kršćanima postajemo — »(..) fiunt, non nascuntur Christiani«.² Približiti ta dva načela jedno drugome, znači također naglasiti njihovu međusobnu kontradikciju. Oba su načela oblikovana aforistički, te ih se lako upamti. Bez sumnje su, zahvaljujući upravo toj izražajnoj formi, ta dva načela veoma prisutna u kršćanskoj svijesti.

Događa se, katkada, da se u nekim diskusijama — na primjer, kad je riječ o odnosu nekršćanina prema kršćanstvu — u sugovornicima spontano bude asocijacije koje u izvjesnom smislu i nekršćanina proglašuju kršćaninom. Međutim, nastaje pitanje vrednovanja takvih spontanijih asocijacija koje u ljudskom iskustvu budi ova, lakonski oblikovana misao, »anima humana naturaliter christiana«. Drugim riječima, da li poimanje koje nastaje iz spontanijih reakcija u komuniciranju s ovim aksiomom odgovara i poimanju njegova autora?

U suvremeno se doba drugo načelo — »fiunt, non nascuntur Christiani« uzima kao moto u različitim istraživanjima. Nalazimo ga u povijesnim istraživanjima starokršćanskog katekumenata,³ u radovima za obnovu katekumenskog pastoralara,⁴ kao i u radovima čiji je predmet istraživanja Tertulijanov osob-

¹ Tertulijan, *Apologeticum* 17, 6. (Vidi tabelu, tekst br. 2.)

² Ondje, 18, 4. (Vidi tabelu, tekst br. 3.)

³ Usp. M. Dujarier, *Le parrainage des adultes aux trois premiers siècles de l'Eglise. Recherche historique sur l'évolution des garanties et des étapes catecuminales avant 313*, Paris 1962, str. 177.

⁴ »Ono što je danas u zemljama starog kršćanstva iznimka, bilo je u II. stoljeću pravilo: »Kršćaninom se ne rađaš, kršćanin postaješ« (A. G. Humann, *Svagašnji život prvih kršćana*, Zagreb 1983, str. 161.)

ni religiozno-kršćanski razvoj.⁵ Čini se, osim toga, da je riječ o načelu koje je uvijek aktualno.⁶

Osnovni je problem u poimanju tih načela u tome što se ona obično uzimaju odvojeno jedno od drugog. Budući da se u okviru tih načela nalazi organizacija katekumenskog pastoralata u Tertulijanovo doba, u ovom radu polazim od pretpostavke da se značenje obaju načela može naći u njihovom neodvojenom promatranju.

Promatrati oba načela u njihovom kontekstu, sa stajališta porijekla, funkcionalnosti i sa stajališta Tertulijanova osobnog iskustva, znači istaknuti njihovu logičku povezanost, iako na prvi pogled izgleda kao da su međusobno kontradiktorna.⁷

1. KONTEKST

Da bih istakao kontekst u kojem se nalaze ova načela, držim da je najprije potrebno dovesti ih u vezu s drugim sličnim tekstovima koji se nalaze u Tertulijanovu korpusu. Čitajući njegova djela uočio sam, a i istraživanja su to potvrdila, da u cjelokupnom korpusu postoji samo nekoliko tekstova koji izražavaju misao načela o kojima je riječ. Stoga se, radi bolje preglednosti, svi tekstovi mogu prezentirati u obliku tabele.

I. Anima humana christiana Anima humana non christiana II.

br.1. »Verum recogitate (...) non ulla
gens non Christiana. Itaque
quaecumque gens prima nihilo-
minus Christiana«
(*Ad nationes* I, 8, 9—10)

br.2. »O testimonium animae natu-
raliter Christianae!«
(*Apologeticum* 17, 6)

»(...) fiunt, non nascuntur Chri- br.3.
stiani«
(*Apologeticum* 18, 4)

»Non es, quod sciam, Chri- br.4.
stiana. Fieri enim, non nasci
solet Christiana«
(*De testimonio animae* 1, 7)

»Unde tibi hoc non Christia- br.5.
nae?«
(*De testimonio animae* 2, 6)

⁵ Usp. J-C. Fredouille, *Tertullien et la conversion de la culture antique*, Paris 1972, str. 479.

⁶ Sv. Jeronim i sv. Augustin prihvatili su upravo to načelo za katehezu (usp. J. P. Waltzing, *L'Apologetique de Tertullien*, Paris 1911, str. 199.)

⁷ 'Protuslovlje' između dviju sintagmi, ali bez referencija na ostale tekstove takve vrste, istraživao je: F. Becker, *Tertullians Apologeticum. Werden und Leistung*, München 1961, str. 196—189. Analizu koja vodi računa o kontekstu nalazimo u: N. Brox, *Anima humana naturaliter christiana*, *Zeitschrift für katholische Theologie* 91 (1965) 70-75; N. Brox, »Non ulla gens non christiana« (zu Tertullian, *Ad. Nat. 1, 8, 9f*), u *Vigiliae Christianae* 27 (1973) 46—49.

Uz sinoptički pregled tekstova potrebno je navesti i osnovne podatke o spisima u kojima se tekstovi nalaze. Riječ je ustvari o isticanju kronološkog i logičkog reda, što također stvara kontekst onog dijela Tertulijanova korpusa, u kojem nalazimo načela o kojima raspravljamo. Djelo *Ad nationes I* — iz kojeg donosimo tekst pod br. 1. — Tertulijan je napisao nešto prije *Apologeticuma*. Uzima se da je to bilo vrijeme između veljače i jeseni god. 197. *Apologeticum* u kojem nalazimo dva Tertulijanova načela — tekstovi pod br. 2 i 3 — napisan je pod kraj god. 197. ili početkom god. 198. *De testimonio animae* u kojem se nalaze tekstovi pod br. 4 i 5 napisan je poslije *Apologeticuma*, između 198. i 206. god.⁸ Istraživanja su pokazala da je *Apologeticum* nastao kao rezultat preradbe apologetskog djela *Ad nationes I*⁹ a djelo *De testimonio animae* da je nastalo kao rezultat produblivanja prvog načela: »O testimonio animae naturaliter Christianae«.¹⁰

Kad je riječ o kontekstu dvaju Tertulijanovih načela, važno je također uočiti dvije činjenice. Prvo, sva tri Tertulijanova djela u kojima se nalaze gore navedeni tekstovi pripadaju apologetskoj književnoj vrsti. I drugo, nije teško primijetiti njihovu međusobnu kontradikciju koja još jače dolazi do izražaja ako se usporede tekstovi u tabeli pod br. I. s tekstovima pod br. II. Tu međusobnu kontradikciju jednostavnije sam oblikovao: »Anima humana naturaliter Christiana« — »Anima humana non Christiana«. Usporedimo li međusobno još jednom načela od kojih polazim u razmišljanju (tekst br. 2 i tekst br. 3), držeći pritom na umu da se oba teksta nalaze u istom djelu *Apologeticum*, i k tome u dva susljedna poglavlja (17 i 18), onda nam se čini da se autoru ta kontradikcija nije tek slučajno potkrala, nego da ju je on namjerno izrazio.

2. PORJEKLO

Želim, nadalje, istaknuti izvore iz kojih potječe i jedno i drugo načelo.

2. 1. APOLOGETSKI IZVOR PRVOG NAČELA »ANIMA HUMANA NATURALITER CHRISTIANA«

Ova sintagma ima apologetski izvor što također određuje njezino prvotno značenje. Njezina je, naime, funkcija bila argumentiranje vjerodostojnosti kršćanske istine u poganskom ambijentu koji je bio neprijateljski raspoložen

⁸ Usp. R. Braun, *Deus Christianorum. Recherches sur le vocabulaire doctrinal de Tertullien*, Paris 1977, str. 567—568.

⁹ Usp. A. Schneider, *Le premier livre ad nationes de Tertullien*, Rome 1968, str. 23—26. Tvrdnja je utemeljena na »(...) brojnim uspoređivanjima (...) s »Ad nationes«, za koji se obično drži da je stariji spis ili nacrt koji je poslužio za pisanje »Apologeticuma« (A. Restar-Barille, *Tertulliano, Apologetico*, Bologna 1981, str. XVIII).

¹⁰ Usp. J. K. Waszink, *Tertullianus. Über di Seele (De anima). Das Zeugnis der Seele (De testimonio animae), Von Ursprung der Seele (De censu animae)*, Zürich-München, str. 161.

prema kršćanstvu. Stoga se mora voditi računa o toj apologetskoj perspektivi, jer bez nje mogli bismo izložiti načelo opasnosti da ga teološki krivo interpretiramo. Naprimjer, biti kršćanin značilo bi nešto što dolazi spontano, snagom ljudske naravi. Ne može se prihvatiti takva ili slična interpretacija.¹¹ Da prvo načelo moramo uzeti u apologetskom značenju, na to nas također upozorava drugo, suprotno, načelo — »anima humana non Christiana«, koje zapravo ima ulogu upozoriti čitatelja da se značenje prvog načela ne protegne izvan apologetskih okvira, na teološko-sakramentalno poimanje.¹²

2. 2. STOIČKO UČENJE — IZVOR DRUGOG NAČELA

Istraživanja su jednodušna u mišljenju da je Tertulijan svoje načelo, »fiunt, non nascuntur Christiani«, oblikovao po uzoru Senekina načela,¹³ »scit neminem nasci sapientem sed fieri.«¹⁴ Kod toga se također primjećuje da se Seneka služi etičko-moralnom naukom o odgajanju stoičkog mudraca.

Ono što najprije u tom načelu upada u oči jest antiteza koja se izražava glagolom »fieri«-»nasci«. Ta antiteza jednako je prisutna kod Seneke kao i kod Tertulijana.¹⁵ Porijeklo te antiteze nalazimo u misli grčkih stoika, izraženoj u dvije imenice: »fisis«-»askesis«¹⁶ koje isto tako stoje u antitetičkom odnosu.

¹¹ Naprimjer, »Ad nationes« 1, 8, 9—10 (tekst br. 1. u tabeli) ne može se uzeti ni u zemljovidnom ni u kronološkom, kao ni u statističkom smislu. Nije riječ o kršćanima kao samostalnoj naciji koju bismo mogli smjestiti u vrijeme i prostor. Isto tako tekst br. 2. u tabeli ima isti smisao, s jednom razlikom što je u njemu riječ o kršćaninu, kao pojedincu, dok se u prvom slučaju govori o narodu. Tertulijanova je namjera mijenjati mentalitet koji bezumno kršćane klasificira kao »tertium gens«, polazeći od pretpostavke da svi narodi oduvijek posjeduju brojne osnovne elemente kršćanske istine (usp. N. Brox, »Non ulla gens...«, nav. čl. str. 70, bilješka 6).

¹² To još više dolazi do izražaja u Tertulijanovom djelu *De testimonio animae*. Ako je istina da je to djelo rezultat produbljanja načela »anima humana Christiana«, onda dvostruka interpolacija (vidi ondje, 1, 7 i 2, 6) ne bi imala nikakav drugi smisao osim apologetski.

¹³ Usp. C. Tibilleti, *Q. S. F. Tertulliani »De testimonio animae«*, Torino 1959, str. 113; J. Waszink, *Tertullianus. Über die Seele...*, nav. dj. str. 195: »Diese Sentenz ist eine deutliche Nachahmung einer Äusserung des dem Tertullian gut bekannten Seneca...«; usp. također J.-C. Fredouille, *Tertullien et la conversion...*, nav. dj., str. 439.

¹⁴ Seneca, *De ira* 2, 10, 5 (vidi, E. Bickel, *Fiunt, non nascuntur Christiani, u Piscuiculi, Stud. zur Relig. und Kultur des Altertums, Antik. u. Christ.*, Erg. Bd. I., Münster 1939, str. 57)

¹⁵ Usp. ondje, str. 57. »Solcher Widerspruch zwischen zwei Gedanken wir sagen wohl besser: zwischen zwei packenden Formeln— ist am besten von E. Bickel (...), besprochen worden. Er weist (S. 57) darauf hin, dass Tertullian das 'Beispielnest' in Kapitel 2 mit der an die Seele gerichteten Frage beschliesst: 'Unde tibi hoc non Christianae?', (...) und bemerkt dazu: Diese Frage steht in ihrem Gehalt dem Ausdruck *anima naturaliter christiana* am nächsten. So löst sich das Paradox dieser Wendung mit Tertullians Gedanken an eine Art 'virtueller Christlichkeit'. Die menschliche Seele trägt somit in ihrer reinen Form die höchste Möglichkeit zum Christ-Werden in sich: die Verwirklichung kann und darf selbstverständlich nur die Taufe geben« J. H. Waszink, *Tertullianus. Über die Seele...*, nav. dj., str. 195—196.

¹⁶ Usp. E. Bickel, *Fiunt...*, nav. čl., str. 60

Očito je da »sapiens« (mudrac) ne nastaje snagom »fisisa«/»nature«, jer ono što »priroda« najviše može dati jest mogućnost ili kvasac iz kojega može nastati mudrac. U tom smislu Senekino načelo ističe onu vrijednost o kojoj se odlučuje odgajanjem — »askesis«/»fieri«. Odgajanjem se, naime, oblikuje intelekt mladića, odnosno odgojem se, prema tom učenju, mladi čovjek oslobađa od zabuda kojima je prožet pučki način mišljenja. Tako mladić odgojem stiče solidno znanje o »dobru« i »zlu« i time se osposobljava za riječ — »logos«. Drugim riječima, govori se o sticanju sposobnosti ustrajnosti, tako da osoba odlukom vlastite slobode ne podlegne lošim utjecajima izvana i da se ne uljulja u neznanju.¹⁷

Ako se zajedničko obilježje Senekina i Tertulijanova načela sastoji u antitezi izraženoj glagolima »nasci« — »fieri«, onda za jedno i drugo načelo vrijedi isti odgojni zakon. Tertulijan je u kršćansku teoriju i praksu prenio uvjerenje da je za postajanje kršćaninom slično kao i oblikovanju stoičkog mudraca, potreban proces koji izražavaju riječi »askesis«/»fieri«. ¹⁸

Kod toga se ne bi smjelo zaboraviti da se Senekino i Tertulijanovo načelo međusobno razlikuju po tome što imaju različite normativne vrijednosti. »Sapiens« se formira etičko-moralnim principima stoičkog porijekla, a »Christianus« se formira na osnovi nauke i morala koja dolazi iz vjere. Valja još istaknuti i to da stoički mudrac u Tertulijanovu korpusu nije indiferentan prema kršćanskom vjerniku, nego je on otvoren za integraciju s onim što je kršćansko. Tako bismo mogli govoriti o kristijaniziranom mudracu koji ne napušta svoj odgojni proces, nego ga snagom vjere integrira s kršćanskom naukom. Tu sintezu nalazimo u jednom Tertulijanovom tekstu:

»Nemo est sapiens nisi fidelis,
nemo maior nisi christianus
nemo autem christianus
nisi qui ad fidem perseveraverit«. ¹⁹

3. EVANGELIZACIJSKO-KATEHETSKI PROCES

Funkcionalnost dvaju, naoko kontradiktornih, načela nalazimo u evangelizacijsko-katehetskom procesu. Stoga i interpretaciju tih načela nije moguće zamisliti izvan tih okvira. Ta perspektiva povezuje apologetski i sakramentalni moment u jedinstven proces ulaženja u život i djelovanje kršćanske zajednice.

¹⁷ Usp. M. Pohlenz, *La Stoa. Storia di un movimento spirituale*, Vol 2, Firenze 1967, str. 69.

¹⁸ Usp. E. Bickel, *Fiunt...*, nav. čl., str. 60.

¹⁹ Tertulijan, *De praescriptione haereticorum* 3, 6; usp. A. Quaquarelli, *Retorica e Liturgica antiniceana*, Roma-Parigi Tournai-New York 1960, str. 223—225. U prednicejskoj epohi ideal koji se izražava terminom »vir bonus« prenosi se i na »kršćanina«. Termin je rabila i antikna retorika. Među konvergencijama koje ovdje nalazimo vrlo je važna ona koja se odnosi na dosljednost između govorenja i djelovanja. »Vir bonus« kod govornika jest mudrac, a takav bi morao biti i »kršćanin«. Ideal mudraca i postojana čovjeka trebao je posjedovati svaki vjernik koji je pripadao kršćanskoj zajednici. Zato se od katekumena zahtijevalo da o tome dobro promisli prije nego će prihvatiti novu religioznost (usp. *ondje*, str. 223—224).

Valja nam se prenijeti u ono vrijeme kad »fieri Christiani« još nije poprimilo onu tendenciju koja će kasnije nastati, a to je, da se postajanje kršćaninom sve-
lo gotovo isključivo na obredni oblik slavljenja krštenja.²⁰ Međutim, proces
»fieri Christiani« u Tertulijanovo doba, događao se u okviru organizirana kate-
kumenata, u kojem krštenju kao obredu prethodi proces odgoja i obrazovanja
za kršćanski život.²¹ To nam daje pravo na zaključak da u katekumenskom pa-
storalu, naoko međusobno »kontradiktorna« načela, zapravo određuju kateku-
mensko vrijeme.

3. 1. VRIJEME PRIJE KATEKUMENATA

Za čovjeka nekršćanina, prije nego će postati katekumen, vrijedi pastoralno
načelo: »anima humana naturaliter christiana«. Njime se ističu religiozne spo-
sobnosti čovjeka nekršćanina da može spoznati Boga. On je kršćanin sa
sadržajnog stajališta, time što se njegove naravne religiozne spoznaje djelomič-
no podudaraju s istinama kršćanske vjere. Kako bi došao do spoznaje cjelovite
istine kršćanske vjere čovjek nekršćanin također je sposoban otvoriti se navi-
ještanju kršćanske poruke. I budući da živi u okviru Božjeg spasenja takav je
čovjek sposoban opredijeliti se za vjeru. Ta sposobnost dolazi do izražaja u
konkretnom ljudskom životu i ne može je staviti u pitanje ni problem slobodna
čovjekova izbora, ni problem grijeha. Naviještanje kršćanske poruke nikada ne
susreće čovjeka koji bi bio potpuno nekršćanin ili pasivan, nego susreće takva
čovjeka koji je sposoban prihvatiti Objavu. Čovjek je, ustvari, »anima naturali-
ter Christiana« kojemu treba navijestiti kršćansku poruku.²²

Očito je da se ove religiozne sposobnosti čovjeka nekršćanina odnose na
pretkatekumensku fazu. Iako ovo Tertulijanovo načelo ima svoje porijeklo u
apologiji kršćanstva, ono ima evangelizacijsku dimenziju. Tako Tertulijan,
braneći kršćansku istinu, zapravo evangelizira,²³ i nastoji da čovjek koji je »na-
turaliter Christianus« uđe u proces »fieri Christianus«.

3. 2. VRIJEME KATEKUMENATA

Čovjek ulazi u proces »fieri Christianus« kada se opredijeli za vjeru u Kri-
sta. To se događa, kao što smo istaknuli, prije liturgijskog slavljenja krštenja u

²⁰ Usp. A. Stenzel, *Il battesimo. Genesi ed evoluzione della liturgia battesimale*, Alba 1962, str. 62—88.

²¹ Usp. C. Tibilleti, *Q. S. F. Tertulliano »De testimonio animae«*... nav. dj., str. 113—114; usp. P. A. Gramaglia, *Tertulliano. La testimonianza dell'anima*. Roma 1982, str. 170—171.

²² Usp. K. Rahner, *Anima naturaliter christiana*. LThK I, 1957, str. 564—565. Po mišljenju K. Rahnera ovu ideju Tertulijan uzima iz stoičke filozofije zato što je ona izvorna u argumentiranju. Autor pokušava naći značenje ovog načela u širem kontekstu Tertulijanova korpusa.

²³ Takva dimenzija naročito je prisutna u onim spisima koji sačinjavaju kontekst načela o kršćanskom odgoju: »fiunt, non nascuntur christiani«. Danas se nastoji općenito toj vrsti pristupiti sa stajališta evangelizacije (usp. F. Bergamelli, *Il linguaggio simbolico delle immagini nella catechesi missionaria patristica*, u: S. Felici, (uredio), *Valori attuali della catechesi patristica*, Roma 1979, str. 67).

užem smislu riječi. Početak tog procesa organizacijski se podudara s početkom katekumenskog vremena. Za proces »fieri Christianus« potrebni su neki uvjeti. Može ući u katekumenat kada je osoba sposobna za osobni čin vjere u Krista. Tu sposobnost osoba stiče u dobi adolescencije, kao što pokazuje sljedeći tekst:

»Veniant ergo (parvuli) dum adolescent, dum discunt, dum quo veniant docentur; fiant Christiani cum Christum nosse potuerint!«²⁴

Nadalje, za proces »fieri Christiani« potrebna je kateheza kao odgoj i obrazovanje:

»(apostolis) quibus competat fides ipsa, cuius sint scripturae, a quo et per quos et quando et quibus sit tradita disciplina qua fiunt christiani.«²⁵

Promatramo li, dakle, dva Tertulijanova načela u njihovoj funkcionalnosti, koja se sastoji u evangelizaciji i katehezi, smijemo zaključiti da ona međusobno nisu kontradiktorna. Štoviše, u perspektivi katekumenskog pastorala, jedno načelo pretpostavlja drugo, te tako zajedno određuje pretkatekumensko i katekumensko vrijeme u kojem se događa proces »fieri Christiani«.

4. TERTULIJANOVO OSOBNO ISKUSTVO

Prije nego će postati kršćaninom, Tertulijan je pripadao poganskom svijetu koji je ismijavao kršćansku istinu, kako on to sam tvrdi:

»Haec (veritatem christianam) et nos risimus aliquando. De vestris sumus: fiunt, non nascuntur Christiani.«²⁶

Ne znamo da li je njegovo ismijavanje poprimilo i oblik mržnje koji bi zatim prešao u proganjanje kršćana.²⁷ U svakom slučaju, sigurno je da se njegov stav ismijevanja kršćanske istine preoblikovao u suprotni stav. Tertulijan sada brani, evangelizira i naučava onu istinu kojoj se prije opirao. Kao što je

²⁴ Tertulijan, *De baptismo* 18, 5. O ovom tekstu i o tekstu koji slijedi u bilješki 25., tvrdi se da »(...) autorisent a donner a la formule de l'Apologeticum (18, 4) une signification pregnant que son contexte a première lecture, ne parait pas permettre (...) que la foi est une progres sur l'état antérieur et exige une ascèse réfléchie et constante« J.-C. Fredouille, *Tertullien...*, nav. dj., str. 439, bilješka 120). U korpusu sv. Ciprijana, na čiju formaciju utječe Tertulijan, sintagme kao što su »venire ad ecclesiam«, »venire ad fidem«, »venire ad veritatem«, odnose se na poganina koji je odlučio da se obrati (usp. V. Saxer, *La vie liturgique et quotidienne a Cartage vers le milieu du IIIe siècle*, Città del Vaticano 1969, str. 110). Sintagma »venire ad fidem« je sinonim za pristup k vjeri koja izražava momenat ulaženja u katekumenat (usp. A. Hobljaj, *Catechesi ai catecumeni negli scritti di Tertulliano*, Roma 1987, str. 8—9); usp. A. A. R. Bastiaensen, *Observations sur le vocabulaire liturgique dans l'Itinéraire d'Egerie*, Nijmegen 1962, str. 112, bilješka 1: »Kod Tertulijana nalazimo izraze *docereditudine* koji su vrlo stari, naročito kad je riječ o obrazovanju katekumena.«

²⁵ Tertulijan, *De praescriptione haereticorum* 19, 2

²⁶ Tertulijan, *Apologeticum* 18, 4

²⁷ Usp. *ondje*, 49, 1: »Haec sunt, quae in nobis solis praesumptiones vocantur, in philosophis, et poetis summae scientiae et insignia ingenia. Illi prudentes, non inepti; illi honorandi nos irridendi immo eo amplius et puniendi.«

prije neznanje kršćanske poruke bilo uzrok negativnog stava prema kršćanskoj istini, tako je sada poznavanje kršćanske poruke uzrok pozitivnog stava. O tome govori sljedeći tekst.

»Testimonium ignorantiae est, quae iniquitatem dum excusat, condemnat, cum omnes, qui retro oderant, quia ignorabant, simul desinunt ignorare, cessant et odisse. Ex his fiunt Christiani, utique de compertis, et incipiunt odisse quod fuerant, et profiteri quod oderant, et sunt tanti, quanti et denotamur.«²⁸

Oni (pogani) koji su promijenili negativni stav prema kršćanstvu, jer su i sami postali kršćani, postaju isto tako živa apologija kršćanske istine i motiv obraćenja za druge. Vrijedno je istaknuti kako je svjedočenje kršćana utjecalo na nekršćane da u svojoj nutrini pristanu na kršćansku istinu.

»Quisque enim tantam tolerantiam spectans, ut aliquo scrupulo percussus et inquirere accenditur, quid sit in causa, et ubi cogoverit veritatem et ipse statim sequitur.«²⁹

Istraživanja su pokušavala riješiti enigma Tertulijanova obraćenja.³⁰ U njegovom korpusu nalazimo samo neke aluzije na motive njegova obraćenja. Izgleda da su u njegovu kontekstu postojali različiti motivi za ulaženje u život i vjeru kršćanske zajednice.³¹

4. 1. ŽELJA ZA ISTINOM

Poduzeti putovanje da se pronade istina bilo je u modi u Tertulijanovo vrijeme. Posvuda su postojali filozofi i govornici kao učitelji znanosti o univerzumu i o čovjeku. Ali, kontradikcija među sistemima i raskorak između govorenja i življenja samih učitelja, ostavljao je praznima i razočaranima istraživače istine na njihovu putu. Ljudska mudrost nije uspijevala odgovoriti na pitanje smisla života. Neki od tih nemirnih i znatiželjnih osoba nalaze kršćansku istinu. Oni su primjer obraćenja intelektualaca, koji su započeli svoje traganje u filozofiji a završili prijanjanjem uz kršćansku istinu. Postavši kršćanima, nisu odbacili kulturu koju su prije stekli, nego je ona s njima doživjela obraćenje, i kao takvu stavljaju je u službu kateheze.³²

²⁸ *Ondje*, 1, 6.

²⁹ Tertulijan, *Ad Scapulam* 5, 4

³⁰ Usp. G. Bardy, *La conversione al cristianesimo nei primi secoli*, Milano, str. 121—161. »Promatranje znakova koje su činili kršćani, naročito snaga njihovih egzorcizama budila je u mnogih divljenje. Tertulijan razvija ovu temu elokventno i izaziva demone da se opiru« (*ondje*, str. 159).

³¹ Usp. *ondje*, str. 124—127. Slično se dogodilo i s filozofom Justinom i Klementom Aleksandrijskim (*ondje*, str. 132—148).

³² Usp. *ondje*, str. 132—148.

4. 2. ŽELJA ZA OSLOBAĐANJEM I SPASENJEM

Dublji i općenitiji motiv prijanjanja Tertulijanovih suvremenika uz kršćansku vjeru bio je prisutan u želji za oslobađanjem i spasenjem. U mentalitetu onoga vremena osjećaj sudbonosnosti i determinizma, kojemu nitko ne može izbjeći, daleko je više ostavljao tragove na duševnom raspoloženju čovjeka. Želja za oslobađanjem dolazi do vrhunca u iskustvu nemogućnosti vršenja zakona i u iskustvu zla. Čovjek u starini ne nalazi oslobađanje ni u filozofiji ni u religiji. Problem determinizma i fatalizma često su rješavali astrolozi, misleći da mogu čovjeka osloboditi od svake moralne odgovornosti. Kršćanska poruka o integralnom oslobođenju privlačila je mnoge kršćanstvu, posebno robove koji su u kršćanstvu nalazili osmišljenje svoga položaja.³³

4. 3. ŽELJA ZA SVETOŠĆU

Iz iskustva moralne odgovornosti i iz osjećaja nesposobnosti da se ostvaruje dobro koje se želi, nego se čini zlo koje se ne želi, rađa se želja za svetošću. Ta je želja rasla utjecajem primjera koji su davali kršćani, jer njihov proces »fieri Christiani« nije značio samo prihvaćanje novog kulta, nego i početak novog života na etičko-moralnom području. Dosljednost govorenja i življenja i ustrajnost sve do mučeništva bila je novost za poganski svijet.³⁴ To je profil kulturno-religioznog svijeta u kojem se događao Tertulijanov osobni hod prema kršćanskoj istini. Tertulijan je pripadao društvenoj klasi koja je materijalno dobro stajala, te je imao mogućnost da se odgoji i obrazuje kao mudrac. Iskustvo mudraca nije ga zadovoljilo, te se opredijelio za kršćanski život. Kao takav postaje učitelj onih koji su odlučili postati kršćanima.

4. 4. RADOZNALOST

U cjelokupnom procesu »fieri sapiens«-»christianus« Tertulijana je prožimala radoznalost. Tu sposobnost on nastoji razvijati i u svojim katekumenima, što izlazi na vidjelo iz njegovog stava prema kulturi. Njegovo je mišljenje da je kultura za čovjeka od osnovnog životnog značenja, a ona se stiče znatizeljom.³⁵

Tertulijan, naime, često optužuje kršćane za njihovo neznanje u vjeri,³⁶ vodeći računa isto tako o negativnom aspektu intelektualne znatizjelje. Riječ je o uzaludnoj ili praznoj znatizjelji koja guši autentično i opravdano traganje za istinom.³⁷ Kod toga naglašava da intelektualna znatizjelja mora imati neku svrhu,

³³ Usp. *ondje*, str. 148—159.

³⁴ Usp. S. Otto, »Natura« und »dispositio«. *Untersuchung zum Naturbegriff und zur Denkform Tertullians*, Paris 1966, str. 114.

³⁵ Usp. Tertulijan, *Ad nationes I*, 10, 36. Ovaj se princip pripisuje Seneki (usp. J.-C. Freddouille, *Tertullien et la conversion...*, nav. dj., str. 424, bilješka 55).

³⁶ Usp. J. Moingt, *Théologie trinitaire de Tertullien I*, Paris 1966, str. 114.

³⁷ Ova znatizjelja se prepoznaje po negativnim plodovima. To su proturječja koja postoje među filozofima (usp. Tertulijan, *De anima* 3—4, zatim nedosljednost filozofa u životu i filo-

a ta je da služi istini. Kriterij kojim Tertulijan u sumnjivim slučajevima razlikuje pravu od lažne znatiželje jest »regula fidei«. Evo tog kriterija:

»Ad omnem, ut arbitrator, humanam super anima opinionem ex doctrina fidei congressi iustae dumtaxat ac necessariae curiositati satisfacimus; enormi autem et otiosae tantum deerit discere quantum libuerit inquirere.«³⁸

Sa znatiželjom je povezan problem istine koja se u Tertulijanovu korpusu provlači kao crvena nit za razumijevanje procesa u »fieri Christiani«.³⁹ Poimanje se istine, pod biblijskim utjecajem, produbljuje u trojkom kontekstu. U odnosu na pogane istina se opire krivom i uzaludnom govorenju, te predlaže mudrost koja rješava problem neznanja. U odnosu na heretike istina se opire zabludi. I napokon, u odnosu na kršćane, istina se predstavlja kao sadržaj koji oblikuje život putem odgoja i obrazovanja — »veritas docendo persuadet«.⁴⁰ U tom smislu nalazimo i tri vrste naslovnika istine: pogane (i Židove), heretike i kršćane.

ZAKLJUČAK

Pastoral katekumena u Tertulijanovu korpusu u osnovi je jednak modelu koji se afirmirao u njegovo vrijeme. Riječ je o modelu koji je opisao Hipolit Rimski u »Apostolskoj tradiciji«.⁴¹ Ipak, u Tertulijanovu modelu nalazimo novi pedagoški pristup. On je utemeljen na načelima koja smo u tom smislu pokušali interpretirati.

Po svemu sudeći, Tertulijan je bio najprije odgojen po uzoru stoičkog »mudraca«, a zatim je kao katekumen bio uveden u život i vjeru kršćanske zajednice. Kad je bio imenovan katehetom, on je praktično i teoretski model odgoja i obrazovanja za stoičkog »mudraca« ugradio u katekumenski model.

U suvremenoj obnovi Crkva se često poziva na iskustvo prvih stoljeća. Analogija između života današnje Crkve i Crkve u starini, posebno dolazi do izražaja u zahtjevu obnove katekumena.⁴² U obnovljenom pastoralu sakramenata, danas je općenito prisutna takozvana »katekumenska dimenzija«. Riječ je o tome da liturgijskom slavljenju sakramenata treba prethoditi solidna priprava.

zofije koju naučavaju (usp. *Apologeticum* 39, 46), kao i hereza (usp. Tertulijan, *De praescriptione haereticorum* 7, 6 i 9; *De anima* 2, 3).

³⁸ Tertulijan, *De anima* 58, 9.

³⁹ Imeniča »veritas« nalazi se u Tertulijanovom korpusu otprilike pet stotina puta, kao i pridjev »verus« (usp. G. Claesson, *Index Tertullianus*, 3 Vol., Paris 1974—1975, str. 1914—1719).

⁴⁰ Usp. Tertulijan, *De virginibus velandis* 1, 4 i *Apologeticum* 41, 1; usp. također, J.-C. Fredouille, *Tertullien...*, nav. dj., str. 30—32.

⁴¹ Usp. G. Groppo, *L'evoluzione del catecumenato nella Chiesa antica*, u S. Felici, *Valori attuali...*, nav. dj., str. 29—49.

⁴² Ovu tematiku nalazimo opširno razrađenu u: C. Floristan, *El catecumenado*, Madrid 1972, str. 16—31.

U tom je duhu Kongregacija za bogoslužje objavila *Ordo Baptismi Parvulorum* (1969.) i *Ordo Initiationis Christianae Adulorum* (1972.). Obnovljena krsna liturgija jasno i postojano poziva na praksu starokršćanskog katekumena-ta.⁴³ U *Poruci Božjem narodu*, sinoda biskupa o katehezi u našem vremenu (1977.) tvrdi da je »uzor svake kateheze, krsni katekumenat u kojem postoji poseban odgoj«.⁴⁴

Smijemo ustvrditi da suvremenoj obnovi starokršćanskog katekumena-ta ne smijemo pristupiti u smislu arheološko-muzejske restauracije, nego paradig-matski. To drugim riječima znači da se moramo otvoriti modelima koji su se afirmirali na području suvremenog odgoja i obrazovanja i kreativno prenositi njihove elemente na religiozni odgoj i odgoj u vjeri. Tertulijan je to u svoje vrije-me pokušao učiniti i zato nam može biti dobar poticaj i uzor.

⁴³ Usp. *Ordo Baptismi Parvulorum*, Città del Vaticano 1969, str. 7–13; *Ordo Ini-tiationis Christianae Adulorum*, Città del Vaticano 1972, str. 7–22.

⁴⁴ *Poruka Sinode Božjem narodu*, br. 8, u: *Obnovljeni život* 3 (1978), str. 265.